

КВАНТЫТАТЫЎНЫЯ МЕТАФАРЫ

Квантытатыўныя метафары (лац. *quantitativus* ‘колькасны’) заснаваны на падабенстве фізічных параметраў прадметных сутнасцей, іх колькасці, памеры, велічыні, аб’ёме, глыбіні і інш. У залежнасці ад характару квантытацыі (колькаснай характарыстыкі) полісеманты дзеляцца на дзве групы: з дакладным (канкрэтным) і недакладным (прыблізным) колькасным зместам.

Полісеманты з дакладным колькасным зместам, як правіла, з’яўляюцца вытворнымі адзінкамі, у якіх колькасны кірунак вызначаецца значэннем зыходных лічэбнікаў. Так, усе ЛСВ полісемантаў *двайняты* суадносяцца з самымі рознымі дэнататамі (бытавымі прадметамі, дрэвамі, людзьмі і інш.), якія часцей за ўсё складаюцца з дзвюх раўнапраўных (раўнацэнных) частак: ‘блізняты’; ‘гаршкі-спарышы’; ‘двайняты-зоры’; ‘спарышы-таполі’; ‘блізка пасаджаныя два радкі бульбы’. Параўн. таксама: *трацяк* ‘цяля, жарабя ва ўзросце трох гадоў’; ‘старая мера плошчы – трэцяя частка зямельнага надзелу’; ‘трэцяя частка ўраджаю, сенакосу і пад.’; ‘трэцяя частка ад выкананай работы’. Такого роду полісеманты выходзяць за межы кампетэнцыі ўласна метафары, і ў лінгвістычнай літаратуры яны лічацца спецыфічнымі семантычнымі ўтварэннямі, што характарызуюцца асаблівасцямі як полісеміі, так і аманіміі [Гл. больш падрабязна: *Старычонак 1997:153-174*].

Неакрэсленымі па колькасным складзе з’яўляюцца метафары з канкрэтнымі, здавалася б, лічбавымі адпаведнікамі *тысяча, мільён, мільярд*. Усе яны характарызуюцца гіпербалізацыяй, вялікай ступенню перабольшвання: *тысяча* (*птушак, кветак*), *мільён* (*зорак, пырскаў, герояў*), *мільярд* (*сняжынак, сэрцаў*). Як правіла, чым большая лічба, тым большая ступень гіпербалізацыі. Лічбавы дыяпазон, напрыклад, у Я.Янішчыц акрэсліваецца межамі ад ста да ста тысяч: *Ты душы, свет. У сто разоў — дзівосны! І неспазнаны — тысяччу разоў! У сто першым, у стотысячным радзе І пазнаю цябе на вачах; Я памірала Тысячу разоў, Даўжніцаю была зіме і маю; На схіле самай светлае пары, Сто тысяч мук за ноч перагартайшы За той, адзіны промень на зары. У большасці гіпербалічных словазлучэнняў з лічэбнікам у якасці апорнага ці залежнага слова колькасны кампанент, як правіла, ускладняецца часовай прыметай, выражанай назоўнікамі *год, дзень, ноч*: *Так і сустрэў я сонца ўсход, які не бачыў я сто год* (А.Вярцінскі). *У дарозе я мільёны год ужо* (К.Камейша). *Прамінуўшы мільёны гадоў і галактык, У спляценні прастораў Страчаю — сябе...* (А.Гуцаў). *І радасці ў дванаццаць весяч тут напрудуць, пакуль ты маладзён, на ўсе тры тысячы шэсцьсот шэсцьдзесят дзён, ад праска перададзеных жыццём* (Д.Бічэль-Загнетава). *Я падымаю келіх свой... за бессань тысячы ночэй* (З. Марозаў). *Стыхія спіць, і толькі зрэдку дзевяцісотгадовы зубр, яцвяжскае загубы сядка, рыкае ў дзевяць срэбных труб* (А.Сыс). Акцэнтацыя на часавым аспекце семантыкі назіраецца і ў тэкстах з гіпербаламі-назоўнікамі *стагоддзе, паўстагоддзе*: *Мы стагоддзі ішлі па завейным заснежэным полі, Скрозь шалёныя крыкі, праклёны, раз’ятраны энк* (П.Марціновіч). *Конь чатыры стагоддзі адгойсаў і сканаў, бо не вытрымаў ён канкурэнцыі сённяшніх дзён — «мерседэсаў», «фіятаў», «роллс-ройсав»* (В.Тарас). *І гэтай вясною Я выйду за горад Жорава сустракаць: Паўстагоддзя прайшло, Як паслаў яго Па каханне* (М.Рудкоўскі). *У чэргах паўстагоддзя мы стаім, Прывычныя да хамства і абразы* (С.І.Рахоўскі).*

Сярод полісемантаў з неакрэсленым квантытатыўным зместам даволі распаўсюджанымі з’яўляюцца структуры, пераасэнсаванні ў якіх развіваюцца па мадэлі «статак, чарада, зграя (жывёл, птушак) → гурт, натоўп (людзей, предметаў)»: людскі *табун, табуны* машын, *мухамораў табуны*; збіліся людзі ў *атару, атары* *хмар, зграя ворагаў, фашысцкая зграя*; цэлы *вырай* пісем, *вырай* самалётаў; *рой* дзетвары, *рой* зор, *рой* чырвоных рабін; *саранча* гандляроў. Формула адваротнага пераносу назіраецца ў полісемантаў *люд, гурт* (*птушыны люд, люд лаптаўчыны; гурты авечак, гурты валоў, гурт лодак*).

Прыметы ‘натоўп, гурт, мноства чаго-небудзь’ акцэнтуюцца ў субстантывах з першаснымі ЛСВ ‘войска’, ‘вайсковая група’: кулацкая *арда*, вясковая *арда*; *атрад* літаратараў, *атрад* настаўнікаў; *палкі* дармадаў, *палкі* баравікоў; *полчышчы* *хмар, полчышчы* *камароў*; *раць* сяброў, працоўная *раць*; *эскадрылля* *сарок, бусліная эскадрылля*; *армія* *іпакоў*. Такі ж кірунак метафарызацыі назіраецца ў полісемантаў *кагал, капэла*: *кагал* хлопцаў; цэлая *капэла* падышыванцаў-хлопчукоў, *капэла* *соснаў*. У полісемантаў *навала, наішэсце* актуалізуецца дадатковая сема ‘моц, сіла’: *навала* *вятроў, чорная навала* *хмар; наішэсце* *птушак, наішэсце* *восаў* *рахманых*.

Трывалыя асацыяцыі зыходнага ЛСВ з вытворным замацаваліся за полісемантамі *куча, куна, груд, гара, воз, лес*: *куча* (*народу, дзяцей, грошай*), *куна* (*людзей, калгаснікаў, хат*), *груд* (*моладзі, кніжак*), *гара* (*чыгункоў, падушак*), *воз* (*грыбоў, дзяцей*), *лес* (*шапак, рук, антэн*).

У сэнсавых структурах *бездань, процьма* ўвага акцэнтуюцца на бясконцасці, бязмернасці, адсутнасці межаў чаго-небудзь: *бездань* (*акіяна, неба, ночы*), *бездань* (*людзей, валасоў*), *бездань* (*пачуццяў, гора*), *багна* (*прасторы, нябёсаў*), *процьма* (*азёр, рыжыкаў, жыццёвых бур*). Актуалізацыя дадатковай семы ‘рухомасць’ назіраецца ў структуры полісемантаў *хмара, воблака*: *хмара* (*матылькоў, кажаноў, іпакоў*), *воблака* (*куслівых аваднёў, галубоў*).

У якасці крыніцы для метафар з актуалізаванымі семамі ‘многа, вялікая колькасць чаго-, каго-небудзь’, ‘што-небудзь неабсяжнае, неабдымнае’ даволі часта выступаюць кампаненты тэматычных груп, што характарызуюць сілу і магутнасць прыродных з’яў, іх стыхійнасць і неабмежаваныя магчымасці. Эпіцэнтрам у гэтай падгрупе з’яўляецца назоўнік *мора*: *Мы толькі цяпер убачылі, што на вуліцы мора*

людзей (М.Машара). *Мора* сініх *ільноў* Поўны колас зярнятак (В.Матэвушаў). У тыя далёкія часы буйна хвалявалася па ўсёй нашай зямлі бязмежнае зялёнае *мора лясоў* (В.Вольскі). І ўжо *мора агню* пералівалася над люстраной роўняддзю яшчэ не замёрзлага, бяскрайняга Лукомльскага возера (В.Мыслівец). Колькі *песень* ты, мамачка, некалі ведала — *мора!* (Н.Мацяш). Жонка — дома. *Мора грошай*. Ды сумуе карабель дзесь за трыдзевяць зямель (К.Жук). *Мора кветак* — лепш, чым *мора слёз* (С.Давідовіч). У *моры гукаў* улаўліваю шэпт лесу (З.Бядуля). Тут пад воблачкам тытунёвым *Мора спрэчак* пра час, пра нас (К.Камейша).

Квантытатыўна-гіпербалізаваны кірунак развіцця назіраецца і ў полісемантаў *акіян, рака, ручай*: І будзе, як гэтае *мора*, шумець *акіян збавжыны* (М.Смагаровіч). Спраў вялікіх малая драбніца ўліваецца чыстай крыніцай у *работы людской акіян* (Я.Непачаловіч). *Людскія рэкі* ўсё плывуць, плывуць (Х.Чэрня). Addзачыць поле табе, addзачыць *Ракою* звонкай сваіх *зярнят* (А.Жамойцін). Кроплі сонца з кроплямі вады гаманілі радасна-суладна пра *ручай зярнятаў* залатых, што з латка на цёплы камень падаў (В.Ярац). З маіх вачэй ліліся *ручай слёз* (З.Бядуля). У некаторых выпадках метафарызацыя такіх слоў ажыццяўляецца ў пантэістычным кірунку, і значэнні саміх слоў атаясамліваюцца з унутраным станам чалавека, яго пачуццямі, перажываннямі. Параўн.: Паэзія — яна праменяў кужаль, *пачуццяў* усхваляваны *акіян* (Э.Валасевіч). Сонца — аненьчык халодны Над *акіянам тугі* (І.Арабейка). Яшчэ паўнютка *рака Пачуццяў* мройных і лятункаў (А.Камароўскі). І пацякла — цякла *рака тугі*, І стыла ў жылах кроў (Н.Мацяш).

Квантытатыўныя метафарычныя ЛСВ даволі часта развіваюцца ў субстантываў з агульнай семантыкай ‘водная прастора’ (плынь, паводка, разліў, наплыў, патак, патап): Неаглядна *людская плынь* губляецца дзесь за небакраем (А.Ліс). Косця ...гледзеў на густую *студэнцкую плынь* (В.Адамчык). Жывая *людская паводка* На плошчу няспынна ідзе (М.Смагаровіч). Над ім застылі небасхілы, Зялёныя *паводкі траў* (А.Лойка). Да самага даягляду плывуць блакітныя *разлівы льну* (Г.Беразняк). Зноў Лідскі шлях — той самы *наплыў людзей* (Ц.Гартны). І Юрка варочаў галавою, муючы сярод *людскога патоку* на тратуарах дарагую постаць (У.Карпаў). Плывуць і плывуць *патоў і машын*, звоняць трамваі (Х.Жычка). Якое лета! *Сонечны патап* Цягнуўся сорок дзён, сорок начэй (Р.Тармода).

Асновай для квантытатыўных пераасэнсаванняў могуць служыць найменні атмасферных ападкаў: *дождж* зярнят, кулямётны *дождж*, зорны *дождж*; *град* куль і снарадаў, кулявы *град*, спелы *град* арэхаў, зорак рубінавы *град*; *лівень* куль, *лівень* агню і свіну, *ліўні слёз*, *лівень* спелых сліў. У полісемантаў *лавіна*, *вал*, хваля на першы план вылучаюцца семы ‘імкліваасць’, ‘нястрымнасць’, ‘моц’: *лавіна* аўтамашын, *лавіна* трасіруючых куль і снарадаў, *лавіна* супярэчлівай *вал* атак, *вал* нямецкага нашісця, *вал* маладога *смеху*; рэвалюцыйная *хваля*, *хваля* новага жыцця, *хваля* абурэння, *хваля* нястрымнай радасці.

Менш распаўсюджанымі з’яўляюцца полісеманты, квантытатыўныя ЛСВ якіх развіваюцца ў напрамку ‘малы памер’, ‘невялікая колькасць чаго-небудзь’. Прымета малага памеру аб’ядноўвае найменні разнастайных прадметаў, людзей, насякомых, рыб і інш., параўн.: *моль* ‘вельмі малы матылёк’ → ‘што-небудзь вельмі малое’; *маляўка* ‘маленькая рыбка, малёк’ → ‘чалавек (дзіця) маленькага росту’; *макулінка* ‘зярнятка, макавінка’ → ‘крупінка, робізь, драбніца’; *крошка* ‘дробная часцінка чаго-небудзь, маленькі кавалачак’ → ‘дзіця’, ‘птушаня’; *кропка* ‘маленькая круглая плямка, крапінка’ → ‘што-небудзь вельмі маленькае ледзь прыкметнае, аддаецца’; *зерне* ‘плод, семя злакаў і некаторых іншых раслін’ → ‘невялікі прадмет, крупінка чаго-небудзь’. Сема ‘малая, нязначная колькасць чаго-, чаго-небудзь’ вылучаецца на першы план у полісемантаў *кропля, капля, крупінка, расінка, глыток, каліва, жменька*. Метафарычныя ЛСВ, як правіла, скіраваны на выяўленне ўнутранага стану чалавека: Чалавеку заўсёды хочацца думаць аб прыемным, хай нават прыемнага адна *кропля* (Я.Каршукоў). Прыгарнуць усё ў дарозе, *Каплю* шчасця, долі ўліць... (Цётка). Маленькая *крупінка* сардэчнай цеплыні (А.Савіцкі). Людскога клопату хаця б *расінку* паўсюль знайду (Н.Мацяш). Мо ў гэты дзень каўтнеш *глыток* ты волі, А з воляй слаўна хоць бы міг пражыць (Я.Хвалеі). Я забываюся слова любоў, каб каханне не страціла сэнсу ні *каліва* (А.Гуцаў). Дай мне светлую *жменьку* надзей (Я.Янішчыц).

Моц і вялікая сіла, напал пачуццяў лірычнага героя дасягаецца ўжываннем антанімічных (часта кантэкстава абумоўленых) квантытатыўных метафар: І нават *кропелькай* сваёй крыўды ён [чалавек] заўсёды абуджае *акіян* маёй (Л.Дранько-Майсюк). Мне замест *акіяна* пакінута *кропелька* веры (Л.Дранько-Майсюк). Гневу *кроплю* у пошум той кінь — Помсты высее *хмара* (К.Камейша). Яна [творчая думка] *гару пылінкай* падымае (У.Дубоўка).

Такім чынам, квантытатыўныя метафары выконваюць важную ролю ў метафарыконе беларускай мовы. Звязаныя з выяўленнем колькасці, велічыні, памераў, яны захопліваюць у сферу сваёй кампетэнцыі найменні такіх тэматычных груп, як водная плынь (*рака, мора, акіян, плынь, паводка, разліў, наплыў, патак, хваля*), атмасферныя ападкі (*дождж, град, лівень*), прыродныя ці грамадскія з’явы вялікай сілы (*патап, лавіна, вал, навала, нашісця*), вайсковыя групы (*атрад полк, раць, арда, армія, эскадрылья*), гурты людзей (*люд, гурт*), статкі (зграі) жывёл і птушак (*табун, атара, зграя, вырай, рой*) і інш.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ